

Винниченко і Скоропадський, або Чому гетьман не втримав булаву?

У Володимира Винниченка є слова про те, що українську історію неможливо читати без брому. Але річ у тім, що й самого Винниченка читати «без брому» складно. І писати про нього непросто, надто коли йдеться про політичну історію України. Один із її карколомних сюжетів — події 1918 року, драматичне для нашої державності протистояння Винниченка й Скоропадського.

Винниченко: подвійна гра

Після приходу до влади Павла Скоропадського Винниченко залишив Київ. Якийсь час, як і багато хто з його кола, переховувався на Княжій горі під Каневом. Тут, на дачі археолога Миколи Біляшівського, зібралось вельми колоритне товариство: Володимир Винниченко, Євген Чикаленко, Павло Тичина, Степан Васильченко, Павло Зайцев... Під горою, на Дніпрі, стояла пришвартована Чикаленкова яхта «Чайка»: вона виконувала функції «плавучого готелю», в якому мешкали друзі та близькі Євгена Харлампійовича.

1 липня 1918 р. Євген Чикаленко записав у щоденнику: «Майже десять день прожив я на плавучій земській дачі «Чайка» коло могили Т. Г. Шевченка... Разом зі мною проживали на «Чайці» екс-

міністри Голубович, Шаповал, бувший командуючий військом Павленко, а недалечко від «Чайки», на дачі Біляшівського, проживав Винниченко, який написав тепер дуже гарну драму з сучасного життя, під час большевицького нападу на Україну» (йдеться про п'єсу «Між двох сил». — В.П.).

Тоді ж, у липні, на Княжій Горі стався казус: Винниченка заарештували «чини Особого Відділу при штабі гетьмана», оскільки мали інформацію, що він начебто готує «державний переворот» (цей епізод детально описано в щоденнику Винниченка; запис від 10 липня 1918 р.). Непорозуміння, однак, швидко завершилося тим, що заарештованого відпустили, та ще й мало не з вибаченнями...

А вже 18 вересня 1918 р. Винниченко очолив Український Національний Союз, до якого увійшли, крім УСДРП, й інші партії соціалістичного спрямування, що позиціонували себе як українські демократи, виразники інтересів трудового народу. Влада гетьмана, підтримувана німецьким командуванням, трактувалася ними як реставрація, як реванш великих підприємців і землевласників.

Розуміючи хисткість свого становища і намагаючись розширити соціальну базу, на яку можна було б зіпертися, П. Скоропадський запропонував українським демократам сформувати коаліційний уряд і тим самим сконсолідувати суспільство. Через міністра закордонних справ Дмитра Дорошенка він офіційно запросив В. Винниченка, А. Ніковського та Ф. Швеця до себе в Гетьманський будинок на вул. Інститутській, 40, і 5 жовтня 1918 р. сторони досягли домовленості про входження до Кабінету Міністрів представників Національного Союзу. Міністрами стали

О. Лотоцький, П. Стебницький, О. В'язлов, В. Леонтович і М. Славинський.

Свої враження від зустрічі з гетьманом Винниченко зафіксував у щоденнику, причому його тон — безжально-нищівний, навіть брутальний. До Скоропадського він, учорашній прем'єр, ставився з цілковитим презирством: «Смішним і малесеньким видається весь процес переговорів з тим нещасним, тупим і слинявим кретином з приводу «кабінету». От він сидить у червоному «моєму» кабінеті, за тим самим столом, за яким я приймав делегації, послів від Антанти, комісарів, більшовиків. Наскільки велика сила автосугестії: цей обмежений, неосвічений, мабуть, хворий офіцер руської армії цілком щиро вірить у те, що він гетьман, себто людина вища за інших, що має право на владу і що інші те право признають і поважають його. Він старається поводитися просто і сам це одмічає, а також його приближені одмічають з притиском, що він поводить з усіма зовсім-зовсім просто, як звичайна людина.

Білява, лиса, довгаста голова з породистим носом і круглими, каламутними, неуважними, немов трохи розтеряними очима. В куточках губ набирається слина і білою піною набивається там, коли він говорить. А говорити ця «звичайна людина» любить, але говорить кострубатими, пошарпанними, неохайними фразами, запинаячись, перестрибуючи на друге, забуваючи тему, кречучи і роблячи враження людини, яку треба одправити в лікарню.

Тим часом класовий інстинкт у цього дегенерата досить дужий. І класова честолюбність не мала. Йому хочеться зіграти якусь немалу роль. Роль відновителя «твердих устоїв правопорядку» (Винниченко В. Щоденник. — Т.1. — Едмонтон — Нью-Йорк, 1980. — Запис від 27 листопада 1918 р.).

Гетьман Скоропадський для голови Національного Союзу Винниченка — політичний ворог, не інакше. Але Винниченку важко приховати й свої безмежні амбіції: вони завжди веліли йому претендувати виключно на перші ролі, зневажаючи тих, хто в нього ті ролі «відбирав».

Погодившись на участь у Кабінеті, В. Винниченко, як виявилося, вів подвійну гру. Участь у гетьманському уряді Федора Лизогуба була лише ширмою, за якою насправді велася підготовка до збройного повстання проти Скоропадського. Дмитро Дорошенко, коментуючи таку тактику Винниченка, не міг стримати гіркоти й досади. Реформи, писав він, могли «сконсолідувати Українську державу, скріпити її, разом з тим скріпити й повагу та авторитет гетьманської влади. Але цього останнього якраз і боялася певна частина української демократії, для якої влада була головним об'єктом усіх устремлінь і заходів, для захоплення якої вона готова була йти через найглибші потрясення й руїни й не цуралася найкрайніших демагогічних заходів. От чому, однією рукою впроваджуючи до Кабінету своїх кандидатів, керманічі Національного Союзу другою рукою готовили гибель гетьманського правління і створеного ним ладу — переговорюючи з ворогами Української держави й організуючи збройне повстання проти гетьмана» (Дорошенко Д. Історія України 1917 — 1923 рр. — Т.2. — К., 2002. — С.277).

Переговори Володимира Винниченка з більшовиками — Християном Раковським та Дмитром Мануїльським — факт доконаний. Не приховував його і сам Винниченко. Зокрема, в статті «Єврейське питання на Україні», надрукованій 1923 року в празькому журналі «Нова Україна», він писав: «Перед початком повстання поміж українським Національним Союзом (у моїй особі) і російським

совітським урядом (в особі представника його на Україні Мануїльського) заключено тайну умову, на основі якої російський уряд мав заховувати доброзичливий нейтралітет щодо повстанців у їхній боротьбі проти німецької армії та гетьмана».

Чи була то тільки, кажучи словами Ісака Мазепи, «політична наївність»? Чи, може, давалася взнаки політична близькість українських соціал-демократів до російських більшовиків, з якими, як уявлялося, разом можна досягти бажаної мети — всесвітньої соціалістичної революції? Гай-гай, «довірливість» до «братів» із Росії (які насправді тільки й чекали, коли українці ослаблять один одного!) виявилася просто-таки фатальною...

За двадцять років до подій, про які йде мова, Іван Франко змушений був констатувати, що серед українських радикалів є такі, які «признавали себе в першій лінії соціалістами, а тільки в другій — українцями». Випадок Винниченка, здається, ще складніший: «соціаліст» і «українець» у ньому раз у раз мінялися місцями! А то й вступали в конфлікт між собою...

14 листопада 1918 р. П. Скоропадський проголосив федерацію України з Росією. Того ж дня Український Національний Союз обрав Директорію, до складу якої увійшли п'ятеро — В. Винниченко (голова), С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко та О. Андрієвський.

«Члени Директорії — просто патріоти, хороші, чесні, не дурні, але тільки патріоти, — нотував у щоденнику Винниченко. — Вони не революціонери. Петлюра енергійний, трошки шамотливий, з певною ініціативою, з шабляновим демократизмом, честолубець. Він боїться за свою популярність і за всяку ціну хотів би її зберегти. Коли для цього треба буде стати большевиком, він стане ним. Коли

гетьманом — стане гетьманом. Швець, Макаренко, Андрієвський хороші чесні обивателі, які совісно, навіть з деяким ентузіазмом ставляться до своєї місії. Вони не вірять у свою соціалістичність і часом зі страхом подивляються, куди це їх несе. Але вони не будуть опиратись, коли їх занесе навіть у справжню соціяльну революцію. Усі вони не бачать грандіозности і величезної ваги своїх власних кроків» (30 грудня 1918 р.).

Щоденникові записи В. Винниченка викликають складні почуття. Їх автора буквально переповнює відчуття власної вищості над іншими, поблажлива зверхність у ставленні до тих, хто поруч. Він ледве стримує роздратування, коли йдеться про Петлюру і його популярність. А крім того, Винниченко роздвоєний: він перебуває в епіцентрі подій — і водночас почувається мовби відстороненим від них. Ось-ось має початися наступ військ Директорії із Фастова на Київ, а Винниченка не полишають сумніви. Він споглядає, спостерігає за всім, що відбувається: «Можливо, цю справу захоплення влади в даний момент ми програли. 75 шансів за поразку під Києвом, за безпорядочне тікання нашого недисциплінованого війська, за остаточне розбиття нас німцями і Антантою разом. Але перемога наша в тому, що ми, українські соціялісти і демократи, що ми, українці, з'єдналися з своїм народом. Хай нас розіб'ють фізично, але духово, національно й соціяльно ми поєднані тепер, і в слухний час наш голос матиме довір'я в народі нашому. Це є те основне завдання, яке ми мали на меті, виступаючи, ще обмірковуючи виступ і не знаючи, як будуть ставитись до нас німці» (28 листопада 1918 р.).

Повалити гетьмана все ж удалося: 14 грудня 1918 р. Павло Скоропадський зрікся булави і виїхав за кордон. Директорія, здавалося б, досягла своєї політичної мети. Однак із формулюванням і опри-

людненням своєї політики вона зволікала неприпустимо довго. Тільки 26 грудня 1918 р. з'явилася політична Декларація Директорії, а 8 січня — закон про націоналізацію землі. «Українські маси йшли за найрадикальнішими гаслами», констатував І. Мазепа. Тож українським соціалістам, щоб не відстати від настроїв мас, які стрімко «більшовизувалися», потрібно було проголошувати радикальні соціальні гасла й давати нездійсненні обіцянки.

А Винниченко продовжував рефлексувати: «Нема у нас нації. Є темний, осоловілий від усяких історичних дурманів народ. Ми хочемо зробити його нацією, а він скося дивиться на наші маніпуляції і сердито бурчить» (29 грудня 1918 р.); «національна несвідомість, темнота, очманілість нашого народу повторюється щодня, а тому повторюються і всі явища, що походять з цієї основної причини»...

Для нарікань на брак національної самосвідомості в українців підстав не бракувало, але ж і собі, провідникам нації, варто виставляти високу планку вимог! Нічого цього у Винниченка немає. Він продовжує «з болючою цікавістю» спостерігати за тим, як «більшевицькі шашлі гризуть страшенно дружньо й енергійно наші бідні слабенькі «підпори». І зовсім не переймається самокритикою й аналізом власних помилок.

Це не психологія харизматичного вождя. Це психологія письменника, який у всьому бачить «сюжети», малює в уяві картини утопічного майбуття. «Мене хвилює та картина, яку я собі нарисовую, картина перебудови всіх відносин, законів, богів, гріхів, понять, станів, — фантазував В. Винниченко 30 грудня 1918 р. — Мені рисуються осяяні електрикою села в садках, пов'язані шосами, залізницями, пароплавами. Палаци-фабрики,

храми-університети, города без брудних убогих передмість, без тюрем»...

Дивовижно: ці Винниченкові фантазії дуже нагадують цитати з... Троцького, який так само мріяв про «переплавку человека» й ідеальний соціалістичний устрій («человек научится перемещать горы, воздвигать народные дворцы на вершине Монблана; /.../ поставит себе целью овладеть собственными чувствами, поднять инстинкты на вершину сознательности, сделать их прозрачными, протянуть провода воли в подспудное и подпольное и тем самым поднять себя на новую ступень — создать более высокий общественно-биологический тип, если угодно — сверхчеловека»).

Треба було уявляти себе всесильним деміургом, зухвалим творцем чудесного «нового світу», аби впадати в аж таку — напівбожевільну — «сресь утопізму».

Україна, як бачимо, також потрапляла в силове поле грандіозного експерименту...

Скоропадський: тягар булави

Автори «Дня» чимало уваги приділили заслугам Скоропадського-гетьмана, тож повторюватися немає потреби. Заслуг виявилось чимало. Тим природніше було б задуматися над питанням: чому все-таки Павлу Скоропадському не вдалося втримати булаву?

Дивно було б пояснювати невдачу лишень підступністю українських соціалістів, політичних опонентів гетьмана. Тим паче, що ніхто їх начебто й не захищає: жили вони ілюзіями щодо все-світньої революції, і в цьому сенсі мало чим відрізнялися від ро-

сійських більшовиків. Мислили категоріями не так самостійної держави, як федерації, і свято вірили, що незалежну робітничо-селянську Україну можна збудувати під «патронатом» демократичної Росії.

Усе це так, проте насправді поразка Гетьманату мала багато причин.

По-перше, були серйозні прорахунки в сфері соціальної політики. Реформи, що про них згадує Д. Дорошенко, запізнилися: до жовтня 1918-го селянство вже мало можливість пересвідчитися, що земельне питання вирішується на користь панів. Землю повертали поміщикам, до того ж — за допомогою каральних загонів, із застосуванням шомполів і навіть розстрілів.

Пошлюся на спогади професора Григорія Костюка, чиє дитинство минало в селі під Кам'янцем-Подільським. Нова гетьманська влада, розповідає він, оголосила, що «до проголошення нових законів діятимуть закони дореволюційної Російської імперії». До Кам'янця прибула й розташувалася у місті німецька військова залога; губерніальним, повітовим і волосним начальством стали знову колишні пани, високі військовики чи ті, хто колись близько з ними співпрацював. Усіх стражників царських часів знову було покликано на ті ж посади. Почалися масові арешти місцевих діячів, які перед тим здійснювали політику УНР.

У сусідньому селі «карний німецький загін на чолі з сином пана того села», аби покарати жителів за погром панського маєтку, розстріляв кожного десятого заручника. «Ця подія потрясла всіма навколишніми селами та інтелігенцією, — підсумовував Г. Костюк. — Більшої антинімецької та антигетьманської агітації ніхто не міг придумати. Такі каральні акції фактично вирішили долю Гетьма-

нату. Села жили в ненависті й страху. Потрібна була тільки маленька іскра» (Див.: Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга перша. — Едмонтон, 1987).

Тож коли в селах з'явилися листівки Директорії із закликом до повстання проти гетьмана й відновлення «влади трудового народу», сталося диво: «Наступного дня все молоде й здорове населення нашого й усіх сусідніх сіл, ніби за чиясь командою, а насправді — з власної волі й бажання, взяло заховану зброю і з харчами в наплічниках рушило організовано до Кам'янця. Це був всенародний спалах».

Чи достатньо було самих лишень зусиль соціалістів, аби той спалах інспірувати? Ні, звичайно. Потрібна була ще провальна політика чинної влади, яка ігнорувала інтереси селянства, озлоблювала його. А якщо зважити на феномен стихійного селянського соціалізму, суттю якого було інстинктивне прагнення відібрати й поділити все панське, то стане очевидним: достатньо було «маленької іскри», аби спалахнула велика пожежа. Та сама, яка наприкінці 1918-го і в 1919 р. породила явище згубної для української державності отаманщини.

Через багато років (у 1935-му) В. Винниченко у «Відкритому листі Сталіну і членам Політбюро ВКП» не без гордощів писатиме про антигетьманське повстання як про «чудо» і «безумство» хоробрих, наголошуючи на силі національного чинника в українському революційному русі. Цей архівний документ історики, здається, не помітили, хоча він багато що пояснює: «Я имею некоторое основание и право утверждать на основании опыта из жизни этих самых украинских трудовых масс, что национальный фактор иногда играет как бы совсем самостоятельную роль и способен творить поистине чуде-

са героизма. Я лично был участником и ближайшим свидетелем такого чуда. Я говорю об украинской революции 1918 года, о восстании украинских трудовых масс против господства немецкой оккупационной армии и ее ставленника, гетмана Скоропадского. Я стоял во главе организации, ведшей всю работу по подготовке восстания, по организации революционной украинской армии, по руководству всем повстанческим, идейным и военным движением. И я должен признать, что например, не экономический фактор, а национальный подвинул группу в 900 человек (полк украинских сечевых стрельцов, бывший под властью гетмана) поддаться на мои убеждения и дать согласие на участие в восстании. Это было, собственно говоря, согласие принять участие в верной и безумной смерти, так как, действительно, по всем видимостям, только безумные могли решиться на такое явно невозможное предприятие, как выступление 900 человек против 500 000 немецкой армии и тысяч 20 армии гетманской. Руководство моей собственной партии (социал-демократической), членом которой я состоял, осудило мои начинания, квалифицировав их как «полнейшее безумство».

Но, товарищи, как велика бывает иногда сила такого безумства! Вам известно, как это безумство превратилось в чудо, как эти 900 человек изгнали из Украины 500 000 немцев, как разбили и разогнали десятки тысяч гетманской царской армии, как эти 900 человек через два месяца превратились в более чем сотысячную армию. Никаких средств принуждения идти в эту армию не было у нас, только наш призыв. Никакой амуниции, никакого продовольствия, никакого оружия мы не могли дать призываемым. И все-таки они шли. Они сами приносили с собой и амуницию, и продовольствие, и даже оружие, состоявшее из старых винтовок, револьверов и даже пушек, отнятых у немцев. И никаких пулемет-

тов у нас не было, товарищи, чтобы гнать в бой наши войска, только на призыв, только доверие к нам, только та ненависть, которой были проникнуты они к угнетателям, и тот энтузиазм, который мы сумели поднять в них.

Спросите т. Мануильского, бывшего тогда вашим представителем в Украине, как он предлагал мне помощь деньгами и как я отклонил ее, не желая навлекать и тень подозрения на все движение (как «созданное, мол, на деньги Москвы»). Когда есть вот такой героизм, какой был у этого ядра восстания, у этих 900 человек, сознательно шедших на почти верную смерть, когда есть такой энтузиазм масс, тогда даже бедность финансовая и техническая не может остановить действия психической энергии» (Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. — Фонд 171. — Од. зб.272).

Енергію героїзму й ентузіазму мас тодішні очільники Директорії, однак, бездарно розтринькали. Узявши Київ, вони так і не зуміли розпорядитися отриманою владою. А 5 лютого 1919 року в місто увійшов озброєний більшовицькою Росією Щорс із червоним прапором...

Пишучи листа Сталіну й членам політбюро ВКП(б), Винниченко робив наголос на тому, що вирішальним рушієм антигетьманського повстання був національний чинник (у такий спосіб він сподівався привернути увагу вождя саме до національної проблематики в СРСР, акцентуючи на її важливості, навіть самодостатності). Однак не менш злободенними для селянства були й соціальні гасла («Землю — селянам!»). Зрештою, настав момент того самого «всенародного спалаху», одним із тисяч свідків якого був Григорій Костюк.

Чи варто списувати все те на сяких-таких соціалістів? Може, чесніше було б визнати й очевидні прорахунки уряду Павла Скоропадського?

По-друге, гетьману не вдалося переконати у своїх національно-державницьких прагненнях ту частину українського соціуму, для якої саме власна державність була пріоритетом. Сергій Єфремов, наприклад, називав «Скоропадщину» «першою Доброволією» (другою була власне денікінщина, яка правила бал у Києві з 31 серпня 1919 року протягом кількох місяців). Його оцінка Гетьманату — украй різка, тим паче, що правління Скоропадського закінчувалося «непідробленою реакцією під гаслом «федерації» з триколовим прапором на фронтоні» (див.: Єфремов С. З хвиль кипучих /Літературно-науковий вісник, 1919, ч.75).

Політичну реальність 1918 року С. Єфремов бачив такою: «Чужий і до решти зненавиджений на Україні гетьман; чуже окупантське військо, складене з ненадійних тоді вже німців, які хутко одійшли й зовсім на бік, та купка російського офіцерства, що спекулювало на міжнародньому становищі й дурило людність збройною допомогою Антанти».

Погляд Сергія Єфремова, зрештою, зовсім не унікальний: у середовищі київського українства багато хто сприймав «Скоропадщину» (з її міністрами, котрі намагалися будь що «сохранишь Украину для России»!) як режим реставрації. Георгій Нарбут навіть намалював карикатуру, на якій гетьманську булаву й білогвардійський кашкет символічно «оскверняє» «пес мочащий»! Так було: гетьман таки справді закінчив «федерацією» у дусі «єдино-неділимства»...

Історики можуть назвати суворий погляд сучасників несправедливим, надміру емоційним, проте навіть їм не під силу «відкоригувати» свідчення очевидців. Тим паче таких, як Єфремов і Нарбут...

По-третє, у гетьмана були серйозні проблеми з кадрами. З національно свідомими кадрами. Сотник Євген Маланюк, який коротку історію Гетьманату пережив також у Києві, згадував, як швидко його радість після проголошення Української держави змінилася тривогою і розчаруванням: «Тоді (навесні 1918 р. — В.П.) слово «гетьман» було для мене синонімом слави, міці, багатства й сили Української держави. Скажу більше: тільки із встановленням цієї форми влади я почув вповні те, що зветься національною гордістю. Правда, через яких півроку мрії мої розбилися без жалю, через півроку слово «гетьман» було заплямоване і позолота його злізла» (Див.: Маланюк Євген. Євген Мешковський. Писано в таборі Щипйорно, восени р. 1922 //Капустянський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 році; Маланюк М. Уривки зі спогадів. — К., 2004).

Маланюк служив у Генеральному штабі Української держави на Банковій, 2, де він обіймав посаду завідуючого Дислокаційною частиною. Атмосфера Генштабу, як невдовзі пересвідчився майбутній «імператор залізних строф» Євген Маланюк, не була українською: тут домінували «вороже наставлені Україні російські старшини» і «просто денікінські шпигуни». Генеральний штаб Скоропадського був «ворожим кублом», тому і згадував про нього Є. Маланюк із прикрим почуттям: «Якою Голготою був цей час для кожного українця! /.../ Вже не ставало сил терпіти далі щоденні образи, щоденне обплывування й гвалтування всього святого для українця — на Україні, на своїй рідній землі! Все,

що почувало себе на Україні «общерусским» або просто «руським», — все це нахабно підняло голову й вивергало бруд і отрую»...

Агресивні російські великодержавники різної масті, про яких згадував Євген Маланюк, легко знаходили для себе місце і в інших структурах Української держави Павла Скоропадського — і хіба це не було трагічним парадоксом 1918 року? Навіть Василь Зеньковський — міністр сповідань, філософ і релігійний діяч, поборник російсько-українського порозуміння, українець із Поділля, — і той зізнався, що свою мету він як міністр бачив у тому, щоб «врятувати Україну для Росії» (Протопресвітер Василь Зеньковський. Пять месяцев у власти (15 мая — 19 октября 1918 г.). Воспоминания. — М., 1995. — С.192). То що вже казати про інших?! (Слова В. Зеньковського, між іншим, чітко пояснюють той факт, що вже у наш час інший міністр, Д. Табачник, вельми похвально відгукувався про Гетьманат: адже він також «рятував Україну для Росії»!).

Красномовний факт: Василь Тютюнник і Євген Мешковський, офіцери генштабу Павла Скоропадського, також приєдналися до антигетьманського повстання, відігравши в ньому далеко не останню роль. А вони ж не були соціалістами...

По-четверте, восени 1918 р. різко змінилася міжнародна обстановка. У Німеччині вибухнула листопадова революція. 9 листопада кайзер Вільгельм II змушений був зректися престолу і втікати з країни. До влади прийшли представники соціал-демократичної партії. Тим часом комуністи з Карлом Лібкнехтом і Розою Люксембург на чолі, опонуючи соціал-демократам, вимагали проголошення в Німеччині радянської влади. Країна опинилася на

небезпечній межі: ось-ось могла спалахнути громадянська війна. Зупинити її вдалося лише збройною силою. Лібкнехт і Люксембург були вбиті. А 11 серпня 1919 р. революція завершилася проголошенням Веймарської республіки...

Ясна річ, за таких обставин Німеччині було вже не до України, і це розв'язувало руки противникам Павла Скоропадського.

По-п'яте, сам Павло Петрович Скоропадський був людиною свого часу, ідея української державної самостійності оволодівала його свідомістю досить складно. Він належав до тих десятків тисяч українців, які з власного досвіду знали, що таке подвійна ідентичність: так, ми українці, але ж і з імперією пов'язані безліччю ниток... Аякже: «великая страна»... «культурные и родственные связи»... «общая история»... Знайомий комплекс, чи не так?

Він свідчив про історичну невизрілість проводу, нації загалом: вікова «ніч бездержавності» (Є. Маланюк) таки давалася взнаки...

***

Урок 1918 року для нас очевидний: перемагати можна тоді, коли принаймні в стратегічних питаннях існує національна єдність. Якщо ж її немає, якщо еліти живуть ілюзіями і несамовитим прагненням взаємної помсти, якщо вони ладні піти «кочубеївським» шляхом, укладаючи «таємні угоди» з ворогом, якщо вождів засліплюють амбіції чи вузько-партійні доктрини, — добра не чекай. Програють усі, програє Україна. І настане момент, коли в Київ прийде новий Щорс із червоним прапором, врученим йому ненаситними сусідами...

Володимир ПАНЧЕНКО